

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПРИ ВИВЧЕННІ ОСОБИСТОСТІ ПІДОЗРЮВАНОВОГО

Бурбело Б.А.

Харківський національний університет внутрішніх справ

Анотація

В статті автор розглядає використання спеціальних знань при вивченні особистості підозрюваного. Джерела інформації про особу підозрюваного; експертизи (судово-психіатрична, судово-психологічна, комплексна судово психолого-психіатрична, судово-наркологічна). Методи, засоби, тактичні прийоми і рекомендацій, які забезпечують отримання певної і вірогідної інформації в ході розслідування.

Ключові слова: підозрюваний, судово-психіатрична експертиза, судово-психологічна експертиза, комплексна судово психолого-психіатрична експертиза, судово-наркологічна експертиза.

Постановка проблеми. Однією з умов забезпечення принципів повноти, всебічності і об'єктивності встановлення обставин справи є ретельне вивчення особи підозрюваного. Існуюча практика вивчення особистості підозрюваного, обумовлена сформованими об'єктивними умовами роботи слідчих (велика завантаженість, погані умови роботи) і суб'єктивними причинами (недостатня професійна підготовка багатьох з них, відсутність належного вивчення особистості підозрюваного) не завжди сприяють досягненню цілей розслідування.

Для вирішення окремих питань, пов'язаних із збиранням, дослідженням доказів, слідчий залучає осіб, що володіють спеціальними знаннями в галузі науки, техніки, мистецтва і ремесла.

В даний час стрімко зростає роль спеціальних знань у розслідуванні злочинів. Багато в чому це пов'язано, в першу чергу, з розвитком технологій, що дозволяє злочинцям здійснювати традиційні правопорушення новими способами.

Іншою обставиною, потенційно що тягне до розширення практики використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів, є розвиток нових технологій і методик експертного дослідження, що дозволяють вирішувати раніше недоступні проблеми.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблема вивчення особистості злочинця та використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, постійно привертає увагу вчених-криміналістів В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, Т.В. Варфоломеевої, Н.Т. Ведерникова, В.Ф. Глазиріна, А.В. Дулова, О.О. Ейсмана, В.А. Жбанкова, М.Г. Коршика, А.С. Кривошеєва, Г.К. Курашвілі, Ю.М. Грошевого, Н.І. Клименко, В.К. Лисиченка, В.Г. Лукашевича, Г.А. Матусовського, С.С. Степичева, П.П. Цветкова, В.В. Циркаля, В.Ю. Шепітько та інших. Однак, вони розглядалися при дослідженні більш глобальних питань, і не в такому обсязі.

Виклад основного матеріалу. У числі проблем удосконалення діяльності органів розслідування заслуговує на увагу вивчення особи підозрюваного, зокрема, наукова розробка питань криміналістичного вивчення підозрюваного, техніки, тактики і методики збирання і використання інформації про його особистість, з метою профілактичного впливу на нього.

З метою досягнення повноти, об'єктивності та достовірності інформації про підозрюваного слідчому необхідно прагнути до того, щоб використовувалась інформація по справі не з одного, а з декількох, неоднакових за своїм змістом джерел. Навіть якщо надійність окремого джерела відносна, тим не менш забезпечується взаємозамінність і

взаємоконтроль інформації, що сприяє встановленню істини по справі. Це виражається, зокрема, в тому, що підозрюваний веде себе по-різному в залежності від обстановки і обставин, в яких він знаходиться. Джерела, отримання інформації про підозрюваного поділяють на два види: 1) процесуальні (допит, огляд, обшук, експертизи, висновків і показань експерта та ін.); 2) не процесуальні – відомості, отримані з інших джерел (результати оперативно-розшукових заходів, власні спостереження слідчого безпосереднього спостереження поведінки підозрюваного на досудовому слідстві (манера поводитися, поза, жести), відомості, що містяться в обліках і та ін.) [3, с. 8-9].

Звичайно, що метою цих слідчих дій є не тільки вивчення особистості підозрюваного, а також і встановлення інших обставин, що входять у предмет доказування у кримінальному провадженні. Крім того, слідчий може направляти запити щодо наявності судимості підозрюваного, його перебування на обліку в психоневрологічному чи наркологічному диспансерах, щодо надання характеристики з місця роботи тощо.

Важливо відмітити, що планування роботи слідчого по збиранню відомостей, що характеризують особистість підозрюваного, забезпечує органічну єдність розслідування злочинів в цілому по збору зазначених відомостей. Така єдність пропонує наступне. По-перше, одержання відомостей, що характеризують особистість підозрюваного, при проведенні якщо не всіх слідчих дій, то більшості їх. Якщо в ході проведення слідчої дії немає можливості одержати нові невідомі слідству дані, які характеризують особистість підозрюваного, але можна перевірити вже наявні, слідчий повинен скористатися цією можливістю. По-друге, при проведенні слідчих дій слідчий повинен користуватися всіма відомостями про підозрюваного, якими він володіє на даний момент. Тільки в такому випадку можна розраховувати на правильне і ефективне використання зазначених даних для розробки тактики розслідування. Із зазначеною метою слідчий повинен час від часу аналізувати результати зібраних відомостей, що характеризують особистість підозрюваного. Так, по об'ємним і складним справам у процесі розслідування іде постійне нагромадження інформації про особистість підозрюваного, а часто і про особистість багатьох підозрюваних. Ця інформація різна по змісту і джерелам. Одні відомості носять можливий, а інші достовірний характер; одні мають потребу в простій елементарній перевірці, інші вимагають для цього складної роботи (висування версій, проведення слідчих дій, а іноді і виконання цілого комплексу процесуальних і інших заходів).

Особливо важливу роль в вивченні особи підозрюваного відіграють експертизи – судово-психіатрична, судово-психологічна, судово-наркологічна. Призначення судових експертів є незамінним засобом отримання даних про особу підозрюваного, коли необхідні спеціальні пізнання в певній області.

Відповідно до положень статті 84 Кримінального процесуального кодексу України (надалі – КПК України) висновок експерта є джерелом доказів у кримінальному провадженні. І це не є дивним, адже судова експертиза, оперує науковими категоріями та є результатом проведення спеціальних досліджень, які виходять за межі повсякденних знань, не робить її привілейованим доказом. Слідча та судова практика знала багато випадків, коли критична оцінка у висновку експерта з урахуванням інших зібраних доказів давала змогу виявити допущені помилки і, в результаті, успішно завершити розслідування.

Висновок судової експертизи є одним із джерел доказів, а фактичні дані, взяті з нього, підлягають дослідженню так само, як і решта здобутих іншим шляхом доказів. Проте судова експертиза відрізняється своїм високим науковим авторитетом та, за загальним правилом, повинна виключати суб'єктивізм отриманої, в результаті її проведення, доказової інформації.

Окрім цього, законодавець визначає, що обов'язкові випадки призначення експертів відповідно до ч. 2 ст. 242 КПК України слідчий або прокурор зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи щодо: 1) встановлення причини смерті; 2) встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень; 3) визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності; 4) встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості; 5) встановлення статевої зрілості потерпілої особи в кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених статтею 155 Кримінального кодексу України [1].

За загальним правилом, під час досудового розслідування експертиза призначається слідчим або прокурором за наявності підстав для проведення експертизи, у тому числі за клопотанням сторони захисту або потерпілого.

Разом з тим, новий КПК України розширюючи можливості участі сторони захисту у процесі доказування під час кримінального провадження надає їй право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової, або звертатися до суду з відповідним клопотанням про залучення експерта (ст. 243 КПК України).

Крім того, нововведенням у процедуру призначення та проведення експертизи є відсутність необхідності ознайомлювати підозрюваного з постановою про призначення експертизи та висновком експерта, адже відповідно до ст. 221 КПК України сторона захисту та потерпілий має право ознайомлюватись з матеріалами кримінального провадження на будь-якому етапі досудового розслідування до його завершення. Таким чином дозволяючи зекономити слідчому час та проводити зайві процесуальні дії.

Судово-психіатрична експертиза підозрюваного призначається у випадках, коли є підстави вважати, що він страждає на психічне захворювання і в момент скоєння злочину не міг усвідом-

лювати свої дії та керувати ними. Підозрюваний може захворіти під час досудового слідства або симулювати психічне захворювання [4, с. 50-53]. Під час призначення судово-психіатричної експертизи доцільно провести попередню консультацію з фахівцями згідно зі стандартами і правилами судово-психіатричних досліджень особи. Судово-психіатричні експертизи проводяться судовими відділеннями психіатричних лікарень і спеціалістами обласних психоневрологічних диспансерів Міністерства охорони здоров'я України.

Судово-психологічна експертиза підозрюваного призначається у випадках, коли є підстави вважати, що він має психологічні особливості, які вплинули на його поведінку під час вчинення злочину або під час розслідування. Особливо це актуально по відношенню до неповнолітніх підозрюваних. Безпосередніми підставами призначення такої експертизи можуть бути:

- невідповідність встановлених мотивів злочину тому, що було фактично скоєно;
- наявність особливостей підозрюваного, що вказують на крайню невірноваженість, емоційність, агресивність;
- відставання рівня психологічного розвитку від вікової норми;
- перенесені або наявні психічні захворювання та інші [5, с. 18-46].

Судово-психологічні експертизи проводяться, як правило, комісією експертів-психологів, до якої рекомендується запрошувати наукових і науково-педагогічних співробітників кафедр психології вищих навчальних закладів або науково-дослідних інститутів. Теоретичною основою судово-психологічної експертизи є встановлення закономірностей психічного розвитку особистості і психічної саморегуляції.

При дослідженні так званих пограничних станів (олігофренія, інфатілізм, акцентуації характеру, психопатія) здійснюється комплексна судова психолого-психіатрична експертиза. Для дослідження впливу соматичних (тілесних) захворювань на психічний стан індивіда призначається комплексна медико-психологічна експертиза [2, с. 182-183]. Комплексна судова психолого-психіатрична експертиза – це найбільш ефективна процесуальна форма реалізації загальнонаукового підходу до експертного дослідження, яка має значення для справи, властивостей і функціональних особливостей психічної діяльності підозрюваного, заснована на інтегративному використанні наукових і методичних можливостей судово-психологічної і судово-психіатричної експертизи. Вона дозволяє виявити індивідуально – психологічні особливості особистості підозрюваного, оцінити вплив психічного стану на кримінальну поведінку. При визначенні суб'єктивної сторони складу злочину (вини, мети, мотиву), вчиненого в стані алкогольного сп'яніння, виникає ряд труднощів, якщо не враховувати цей стан, як стан патологічний. Індивідуальна своєрідність даного стану також, потребує експертного психолого-психіатричного дослідження [2, с. 203].

Судово-наркологічна експертиза підозрюваного призначається у випадках, коли є підстави вважати, що обвинувачений страждає алкоголізмом або наркоманією. Ці експертизи проводяться спеціалістами обласних наркологічних диспансерів Міністерства охорони здоров'я України.

Вважаємо, що слідчим доцільно частіше залучати в процесі розслідування злочинів осіб, які володіють спеціальними знаннями, що дозволить своєчасно

виявляти і правильно інтерпретувати на користь розслідування відомості про особу підозрюваного. Діяльність фахівця може мати епізодичний і систематичний характер. У першому випадку фахівець надає допомогу в одній слідчій дії. Це може виражатися в підготовці до слідчої дії, коли фахівець обговорює зі слідчим, вивчення яких психологічних особливостей підозрюваного має значення з урахуванням змісту кримінального провадження, якими способами вони можуть бути виявлені. В процесі слідчої дії спеціаліст може спостерігати за підозрюваним, а за результатами її проведення висловити думку про виявлені факти в результаті спостереження. В деяких випадках при розслідуванні кримінального провадження виникає необхідність у систематичному участі спеціаліста – психолога для більш детального вивчення психології підозрюваного, вирішення комплексу психологічних питань.

Висновок. Вивчення особистості злочинця являє собою комплексну проблему, що вимагає різно-

бічного розгляду. Різні науки юридичного циклу досліджують різні аспекти особистості злочинця, вирішуючи при цьому свої завдання, спрямовані на досягнення цілей, що стоять перед ними. На наш погляд вивчення особи підозрюваного здійснюється протягом провадження досудового слідства, відноситься до загальнотеоретичних категорій, і повинно розглядатися в загальних положеннях криміналістичної методики, враховуючи, що його практична реалізація знаходить віддзеркалення у всіх інших розділах криміналістичної науки. Ефективність його вивчення залежить від застосування технічних засобів, використання допомоги фахівців, правильного вибору інформаційних джерел і визначення меж вивчення особи конкретного підозрюваного, повноти і об'єктивності перевірки відомостей, що поступають, рівня взаємодії суб'єктів розкриття і розслідування злочинів, використання оптимальних форм фіксації даних про особу підозрюваного.

Список літератури:

1. Кримінально-процесуальний кодекс України: закон України від 13 квітня 2012 року [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Еникеев М.Л. Юридическая психология: Учебник / М.Л. Еникеев – М.: Изд. НОРМА, 2001. – 517 с.
3. Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология: Учебное пособие / В.Е. Коновалова.- Х. Консум, 1999.- 157 с.
4. Мухин Г.Н. О взаимодействии следователей со специалистами при расследовании общественно-опасных деяний лиц с психическими аномалиями / Г.Н. Мухин // Судебно-медицинская экспертиза.-1991.-№4. – С. 50-53.
5. Нор В.Т., Костицкий М.В. Судебно-психологическая экспертиза в уголовном процессе: Учебное пособие / В.Т. Нор, М.В. Костицкий.-К.: Гол. изд-во. Виша школа, 1985. – 54 с.

Бурбело Б.А.

Харьковский национальный университет внутренних дел

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СПЕЦИАЛЬНЫХ ЗНАНИЙ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ЛИЧНОСТИ ПОДОЗРЕВАЕМОГО

Аннотация

В статье автор рассматривает использования специальных знаний при изучении личности подозреваемого. Источники информации о личности подозреваемого; экспертизы (судебно-психиатрическая, судебно-психологическая, комплексная судебно психолого-психиатрическая, судебно-наркологическая). Методы, средства, тактические приемы и рекомендации, которые обеспечивают получение определенной и достоверной информации в ходе расследования.

Ключевые слова: подозреваемый, судебно-психиатрическая экспертиза, судебно-психологическая экспертиза, комплексная судебно психолого-психиатрическая экспертиза, судебно-наркологическая экспертиза.

Burbelo B.A.

Kharkiv National University of Internal Affairs

USE THE STUDY OF SPECIAL KNOWLEDGE PERSONALITY SUSPECT

Summary

In this article the author examines the use of expertise in the study of the personality of the suspect. Sources of information about the identity of the suspect; examination (forensic psychiatric, forensic psychiatric, comprehensive forensic psychological and psychiatric forensic narcological). Methods, tools, tactics and recommendations which provide and obtain some reliable information during the investigation.

Keywords: suspect, the forensic psychiatric examination, forensic psychological examination, a comprehensive forensic psychological and psychiatric examination, forensic drug-testing.